

Borka Teodorović

VJESTINA CRTANJA MENTALNO RETARDIRANE DJECE

Proučavanje dječjih crteža rano je dovelo do spoznaje da su crteži djeteta sredstvo izražavanja. Oni su rezultat aktivnosti djeteta u njegovu sukobljavanju i upoznavanju sa sredinom, a uvjetovani su kao i svaka druga djelatnost djeteta nizom unutarnjih i vanjskih faktora. U svom crtežu dijete ne vidi umjetničko djelo, već prirodno sredstvo izražavanja. Prema Suhrweieru (7, str. 57) pokazuju dječji crteži: »...kako se sredina odražava u dječjoj svijesti, njihov stupanj grafičkog svladavanja forme, način i točnost njihova promatranja, ono što je za njih značajno, njihovo znanje, njihove predodžbe«.

Crtanje predstavlja kompleksan postupak u kojem se odražava razvoj cjelokupne dječje ličnosti. Dječje opažanje, promatranje, znanje, mišljenje, predodžbe, pamćenje, osjećanje, doživljavanje; njihove motorne, osobito finomotorne, sposobnosti nalaze svoj odraz u ovoj aktivnosti. Suhrweier dijeli proces crtanja u tri dijela: primanje (input), obrada, vraćanje (output). S tim u vezi kaže slijedeće (7, str. 18): »Opažanje se mora promatrati u uskoj vezi s opipom i motorikom (cjelokupnost potreba)... U ranom djetinjstvu predmet se opipa, osjeti eventualno čak i siše. Ovo neposredno baratanje predmetom uvjet je vizuelnog shvaćanja i prepoznavanja... Motorika je prije svega ontogenetski značajna za prostorno shvaćanje. Dijete razvija u onoj mjeri prostorno shvaćanje uolikoj osvaja prostor. Ovdje igra prije svega hodanje važnu ulogu, u praktičnom djelovanju prostor se mjeri«.

Za otput je razvoj fine motorike, pokreti ruke i koordinacija oko—ruka od važnosti. Tako je dječji crtež ne samo određen dječjim primanjem i načinom prerade već i mogućnošću motornog outputa. Motorna vještina razvija se s jedne strane sa procesom biološkog dozrijevanja a s druge strane, što nam se čini značajnije, vježbom.

RAZVOJ CRTANJA KOD NORMALNOG DJETETA

Vještina crtanja prolazi u razvoju djeteta nekoliko faza koje slijede jedna za drugom. Sva djeca počinju sa stupnjem šaranja. Tim crtežima djeca ne žele nešto izraziti već oni nastaju naprosto iz nagona za oponašanjem i radosti pri motornoj aktivnosti. Kasnije shvati dijete da na ovaj način može nešto označiti i predstaviti. Ono otkriva novi način izražavanja. Piaget i Inhelder (6) govore, osim o fazi šaranja još i o stadiju simbola koji se dijeli u dvije podgrupe:

1. promašena slika. Dijete crta svoju predodžbu o predmetu.
2. intelektualna slika. Dijete ne crta predmet onako kako ga vidi, već ono crta sve što zna o predmetu.

Stadij preslikavanja (Abbildstadium) koji dijete dostiže u dobi od 8—9 godina, pri tome ono pokušava stvarnost onako prikazati kako je vidi.

Poznato je da djeca vrlo rano i vrlo često crtaju čovjeka. To ne začuđuje, pošto prvi i najuži kontakti djeteta nastaju upravo s osobama njihove sredine.

Mühle (3. str. 55) navodi tri načina crtanja čovjeka:

- put preko kružne forme ka glavonošcu;
- put preko postepenog povezivanja glave—trupa—produženog kruga u predjelu vrata;
- put ranog raščlanjivanja glave i trupa; prikazano kao dvije više ili manje okrugle plohe nasađene jedna na drugu, pri čemu je glava kao izražajno dominantna, najčešće znatno veća od trupa.

Pojedina faza dječjeg crtanja savladava se individualno različito brzo u ovisnosti od razvoja cjelokupne dječje ličnosti i stimulativnog utjecaja sredine. Iz tog razloga mogu različiti testovi crtanja »Test čovjeka« od Goode-nough, »Test drveta« od Kocha, »Test crtanja po Binet-Simonu« služiti kao važna psihodijagnostička sredstva. Oni pak predstavljaju samo pomoćno sredstvo u ocjenjivanju razvoja cjelokupne dječje ličnosti.

RAZVOJ CRTANJA KOD MENTALNO RETARDIRANE DJECE

Na odjelu za Rehabilitativnu pedagogiju i kibernetiku Humboltovog univerziteta u Berlinu izvršen je čitav niz ispitivanja razvoja vještine crtanja kod lako mentalno retardirane djece u dobi od pet do osam godina, uspoređeno sa crtežima normalne djece iste dobi. Ta su ispitivanja pokazala da razvoj crtanja kod lako mentalno retardiranih prolazi iste faze kao i kod normalne djece, ali su opažene smetnje kao i retardacija. Kao osobito interesantan htjeli bismo istaći rad Hannemana (1). On je ispitao dvije stotine lako mentalno retardirane i dvije stotine normalne djece u dobi od sedam do devet godina i dva mjeseca. Pokušalo se odgovoriti na slijedeća pitanja:

1. Kako crtaju lako mentalna retardirana djeca čovjeka u usporedbi sa normalnom djecom?
2. Postoji li korelacija između crtanja čovjeka i uspjeha u predmetima matematika i materinji jezik?

Vrednovanje crteža uslijedilo je na osnovi evaluacionog arka po Suhrweieru, izrađenog za interpretaciju crteža čovjeka normalne djece u dobi od 6—7 godina starosti. Suhrweier (5, str. 409) razlikuje na osnovu stupnja diferenciranosti i strukturalnosti tri grupe koje su unutar normalne populacije normalno raspodijeljene.

Stupanj diferenciranosti

1. Malo diferencirana — strukturirana shema
 - Glava
 - Noge i stopala
 - Oči
 - Trup
 - Ruke
 - Nos
 - Usta

Stupanj strukturiranosti

- a) srednji nedostaci
- b) teški nedostaci
- c) najteži nedostaci

Stupanj diferenciranosti

Stupanj strukturiranosti

2. Srednje diferencirana — strukturirana shema

Vrat
Profil (noga)
Kosa
Odjeća (naznačeno)
Prsti (pogrešno ili djelomično točno)
Uha
Šake

a) laki nedostaci
b) srednji nedostaci
c) teški nedostaci

Stupanj diferenciranosti

Stupanj strukturiranosti

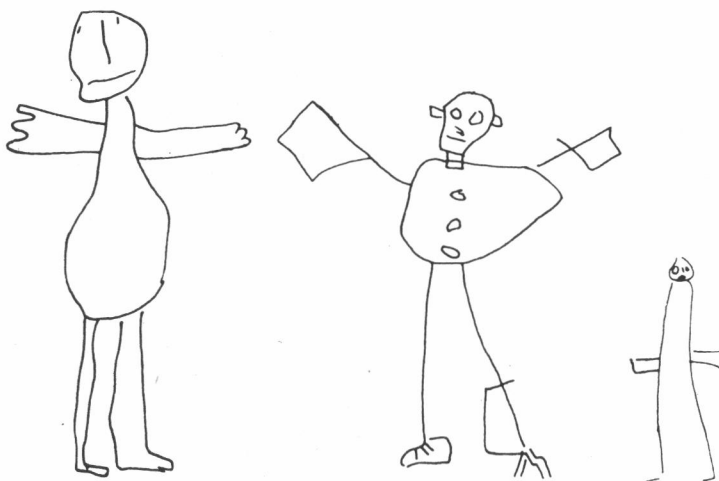
3. Dobro diferencirana — strukturirana shema

Prsti (točno)
Diferencirana obilježja lica
Spolno vezane oznake
Odjeća
Profil (lice i tijelo)
Palac i zglobovi

a) slično čovjeku
b) laki nedostaci
c) srednji nedostaci

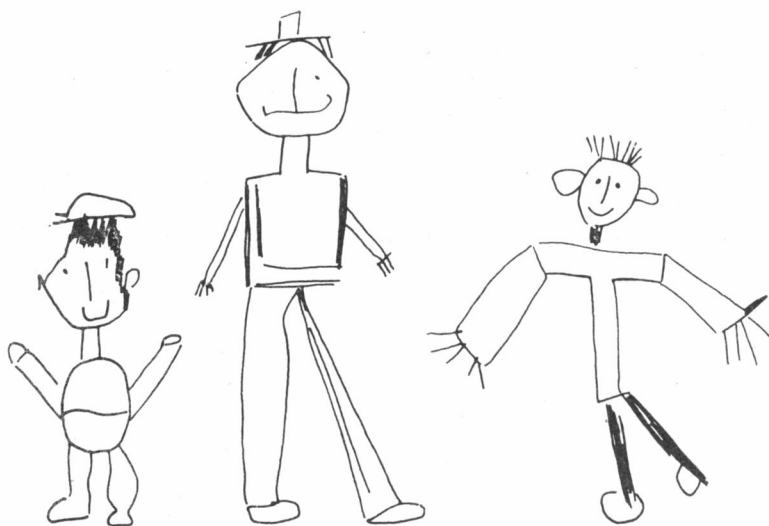
Pod shemom razumijevaju se dvodimenzionalne naglašene konture, jednostavne i tipične forme prikazivanja koje se često javljaju.

Kod vrednovanja treba najprije usporediti stupanj diferenciranosti (lijevi stupac sheme), a zatim se s pomoću tipičnih crteža, koji predstavljaju uzorke, odredi stupanj strukturiranosti po Suhrweieru (vidi slike od 1 do 3).



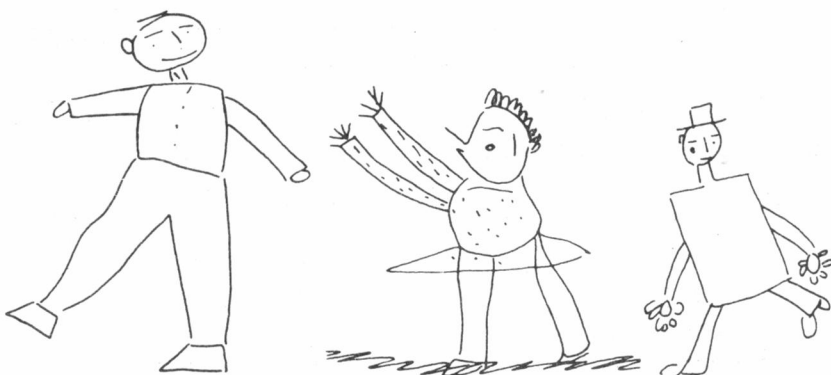
a) srednji nedostaci b) teški nedostaci c) najteži nedostaci

Sl. 1. Grupa 1 (malo diferencirana strukturirana shema)



a) mali nedostaci b) srednji nedostaci c) teški nedostaci

Sl. 2. Grupa 2 (srednje diferencirana strukturirana shema)



a) slično čovjeku

b) laki nedostaci

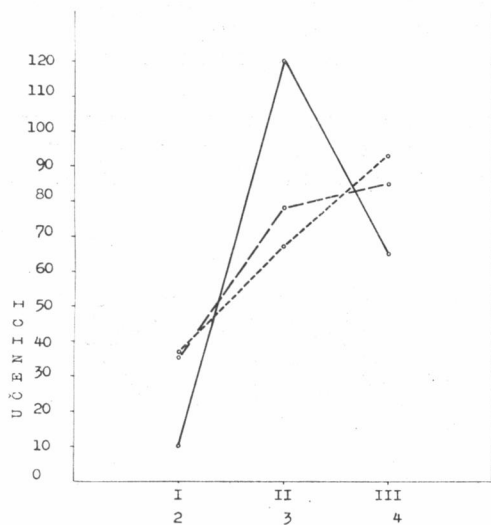
c) srednji nedostaci

Sl. 3. Grupa 3 (dobro diferencirana strukturirana shema)

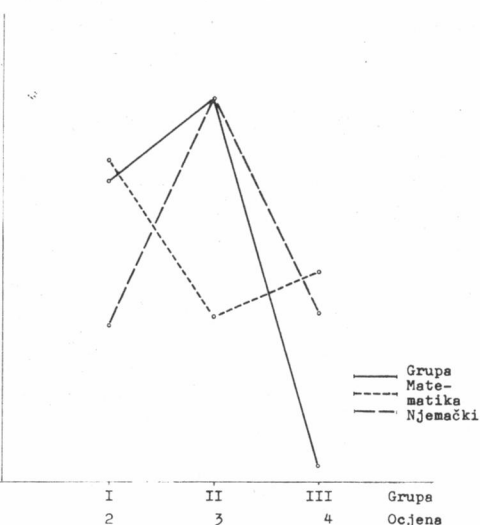
Hanneman je došao do slijedećih zaključaka: kod normalne i lako mentalne retardirane djece ustanovljena je pozitivna korelacija između crteža čovjeka i uspjeha u predmetima i matematika i materinji jezik. Crteži lako mentalno retardiranih pokazali su signifikantno odstupanje od norme. Grafički prikazi (vidi slike 4 i 5) tumače ove rezultate.

Upadljiv je malen broj lako mentalno retardirane djece čiji crteži pripadaju grupi 3 (dobro diferencirana strukturirana shema). Kao što se očekivalo, pokazale su se ne samo kvantitativne već i kvalitativne razlike između crteža lako mentalno retardirane i normalne djece. Lako mentalno retardirana djeca prikazala su vrlo često ruke i noge samo kao crtu. Crteži

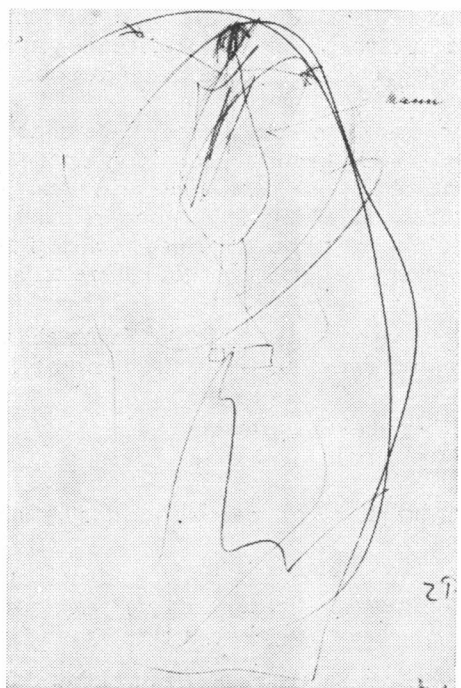
koji ukazuju na distraktibilnost i perseveraciju primijećeni su samo kod lako mentalno retardirane djece. Slike 6 i 7 prikazuju persveraciju odnosno distraktibilnost (prema Hannemanu).



Sl. 4. Grafički prikaz korelacije između uspjeha u crtanju i ocjena iz predmeta materinji jezik i matematika kod normalne djece (prema Hannemanu).



Sl. 5. Grafički prikaz korelacije između uspjeha u crtanju i ocjena iz predmeta materinji jezik i matematika kod lako mentalno retardirane djece



Sl. 6. Primjer distraktibilnosti (prema Hannemanu)

UTJECAJ MOTORNOG TRENINGA NA CRTANJE ČOVJEKA KOD UMJERENO MENTALNO RETARDIRANE DJECE

Može se pretpostaviti da se razvoj crtanja kod umjereno mentalno retardirane djece odvija slično kao i kod normalne. Mogu se očekivati veliki zaostaci, dakle dugo zadržavanje na ranijim razvojnim fazama, kao i smetnje.

O važnosti motorike za razvoj vještine crtanja u vezi sa shvaćanjem (percepcijom) i motornim outputom već smo govorili. Također je poznata činjenica da umjereno mentalno retardirana djeca pokazuju velike zaostatke na području motorike.



Sl. 7. Primjer perseveracije (prema Hannemanu)

U nastavku ćemo izvijestiti o ispitivanju koje je proveo autor s umjereno retardiranom djecom. U našem ispitivanju pošli smo od pretpostavke da je putem sistematičnog, usmjerenog, kontinuiranog motornog treninga moguće smanjiti smetnje i zaostatke na motornom području, što se i na vještinu crtanja mora pozitivno odraziti.

Odabrali smo crtež čovjeka zato što je to za djecu ove dobi omiljena tema, i zato što smo pretpostavili da se upravo putem unapređivanja grube motorike svijesti i znanja o vlastitom tijelu povećava, i da se to mora ponovo odraziti u samom crtežu.

Ispitivanje je obuhvatilo 8 umjereno mentalno retardirane djece u dobi od 6;3 do 8;7 godina, koja se nalaze u »maloj grupi*« specijalnog dnevnog centra Friedrichshagena (Berlin). U razdoblju od 5 mjeseci proveden je planski trening grube motorike, dnevno pola sata. Cilj je bio unapređivanje cjelokupne tjelesne koordinacije pokreta. Bili su uključeni i pojmovi koji se odnose na dijelove tijela, prostorno usmjeravanje, pridjeve, oblike kretanja i gimnastičke sprave

Crteži su bili vrednovani prema već navedenoj tabeli po Suhrweieru. Pokazalo se međutim nužnim uključiti jednu dodatnu nul fazu. Tu smo fazu rasčlanili u tri dijela:

- a) Podjela dijelova tijela na papiru bez ikakvih pravila.
- b) Prijelaz od šaranja k predmetnom crtanju.
- c) Šaranja.

Pri čemu podgrupa a) predstavlja najbolje, a c) najslabije dostignuće unutar nul faze.

Vredovanje crteža uslijedilo je dva puta. Prvi put prije a drugi put nakon motornog treninga. Kod prvog ispitivanja djeca su crtala prvi puta čovjeka u dnevnom centru. Zadatak je glasio: »Svako dijete crta sebe.

*obuhvaća u načelu najmlađu djecu s obzirom na kronološku i mentalnu dob.

Mathias crta Mathiasa, Steffen crta Steffena itd. Nacrtat ćemo glavu, oči, uha, usta, nos, trup, ruke i noge«. Pri tome je defektolog pokazivao dijelove tijela na sebi. Nikakva daljnja pomoć nije pružena. Do drugog ispitivanja, dakle u razdoblju od 5 mjeseci, djeca nisu u dnevnom centru crtala čovjeka.

Rezultati ispitivanja:

Kod prvog ispitivanja izvršeno je pet crteža u grupu 0-c) oni dakle nisu nadišli fazu čistog šaranja. Jedan crtež vrednovan je sa grupom 0-b), i dva crteža grupom 0-a).

Kod drugog ispitivanja može se zapaziti značajan napredak kod većine djece. Dva crteža izvršena su u grupu 0-c), dva daljnja crteža u grupu 0-b), a četiri crteža u grupu 1-b) (vidi tabelu 1).

Tabela 1

REZULTATI VREDNOVANJA CRTEŽA ČOVJEKA
UMJERENO MENTALNO RETARDIRANE DJECE

I ispitivanje		II ispitivanje (nakon pet mjeseci treninga grube motorike)
Grupa 0		
c)	5	2
b)	1	2
a)	2	—
Grupa 1		
c)	—	4
b)	—	—
a)	—	—

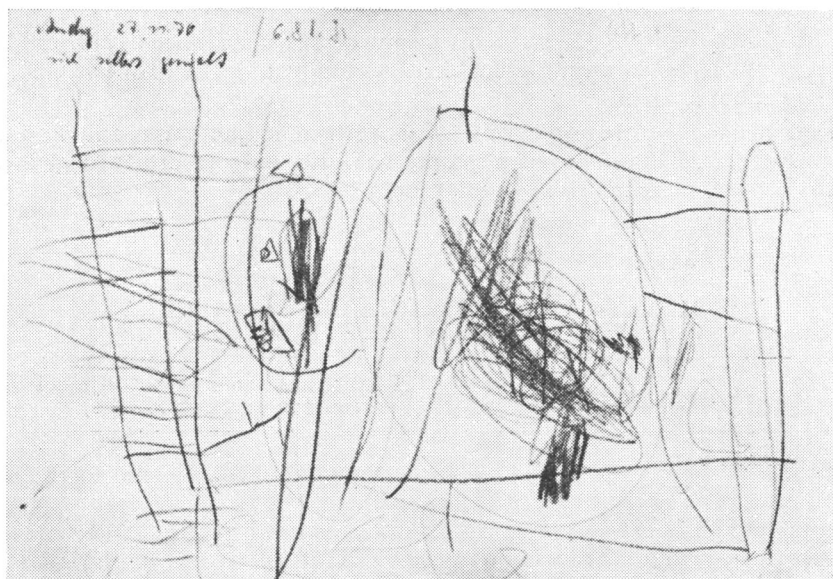
N = 8

Usporedimo li rezultate crtanja umjereno mentalno retardirane djece sa rezultatima normalne djece iste dobi i lako mentalno retardirane djece iste dobi, vidjet ćemo da dok crteži normalne djece uglavnom padaju u grupu 2 i 3, crteži lako mentalno retardirane djece u grupu 2 i 1, dotle crteži umjereno mentalno retardirane djece mogu biti pretežno uvršteni u grupu 0 i 1. Na osnovu našeg ispitivanja ne možemo međutim dati generalizirane izjave za razvoj vještine crtanja kod umjereno mentalno retardirane djece, s obzirom da je grupa sa kojom smo radili suviše mala a da bi predstavljala reprezentativan uzorak. Ipak kao karakteristično za te crteže možemo navesti slijedeće:

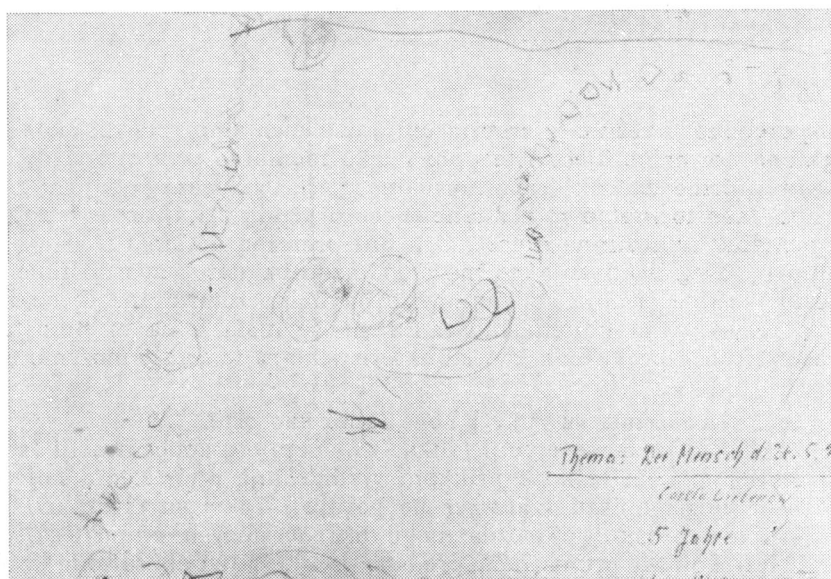
1. Sva djeca crtala su ruke i noge samo kao crte.
2. Tendencu ka perseveraciji (slika 9) i smetnje u koncentraciji (slika 8).
3. Naišli su i na teškoće prilikom vrednovanja onih crteža koje djeca nisu mogla opisati (zato jer ne govore). Takvi su crteži uvršteni u grupu 0-c) iako su možda mogli biti uvršteni u grupu 0-a). Naime crteži koji za promatrača predstavljaju još uvijek šaranja mogu za dijete predstavljati više, ono će ako zna govoriti imenovati dijelove crteža kao dijelove tijela, takvi su crteži uvršteni u grupu 0-a).

Za naše ispitivanje značajna je činjenica da je sistematičan i kontinuiran motorni trening pozitivno djelovao na razvoj cjelokupne dječje ličnosti, i da je taj utjecaj bez sumnje našao odraza i u dječjim crtežima.

Slijedećih nekoliko crteža umjereno mentalno retardirane djece ilustriraju dobivene rezultate

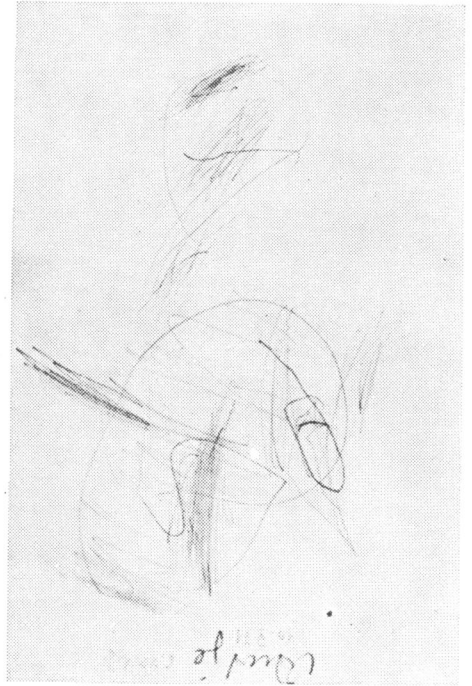


Sl. 8. Primjer distraktibilnosti. Dijete je započelo besciljnim šaranjem po papiru i tek nakon ponovljenog poticaja prešlo na usmjereno crtanje

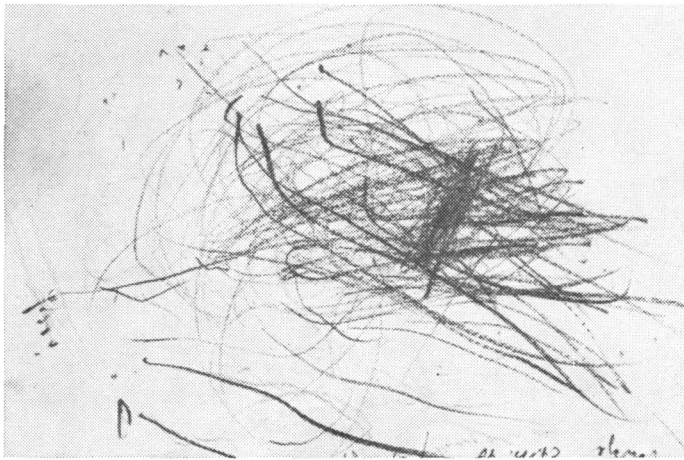


Sl. 9. Primjer perseveracije. Jednom prihvaćena forma uvijek se nanovo ponavlja.

Sl. 11. II. Ispitivanje grupa O — c/

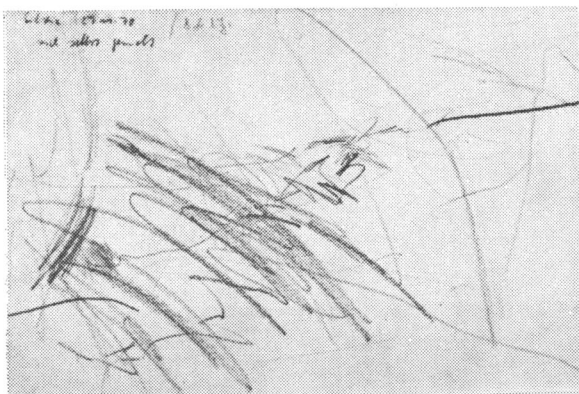


Sl. 10. I. Ispitivanje Grupa O — c/

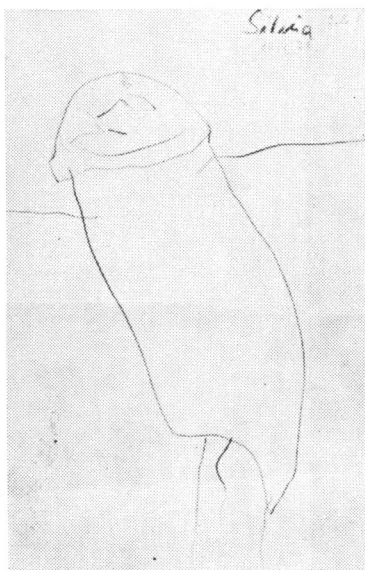


Ispitnik A. G., rodona 5. 6. 1964.

Ispitanik S. M., rođena 27. 4. 1964.

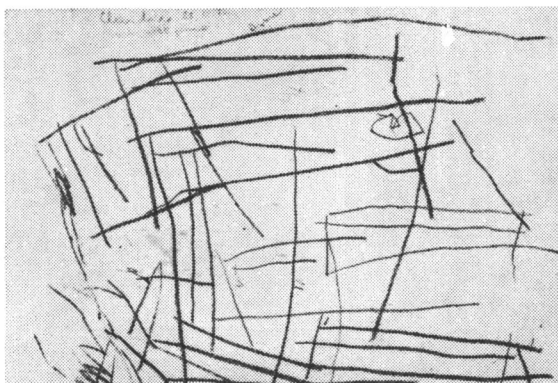


Sl. 12. I. ispitivanje grupa O — c/

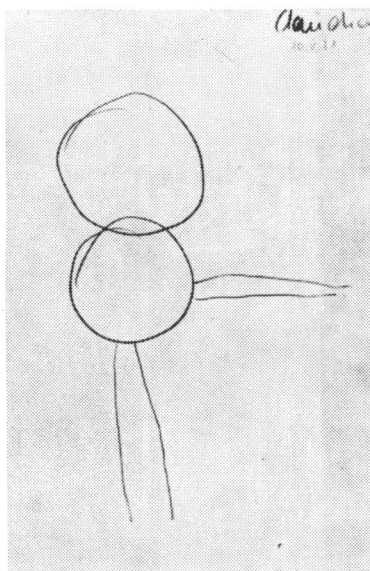


Sl. 13. II. ispitivanje Grupa
1 — b/

Ispitanik C. K., rođena 13. 6. 1964.

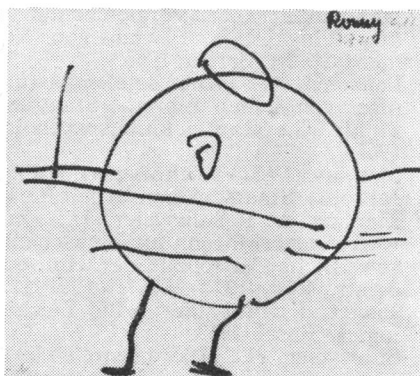
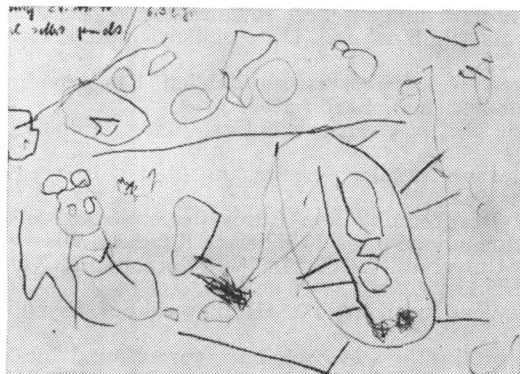


Sl. 14. I. ispitivanje Grupa O — a/



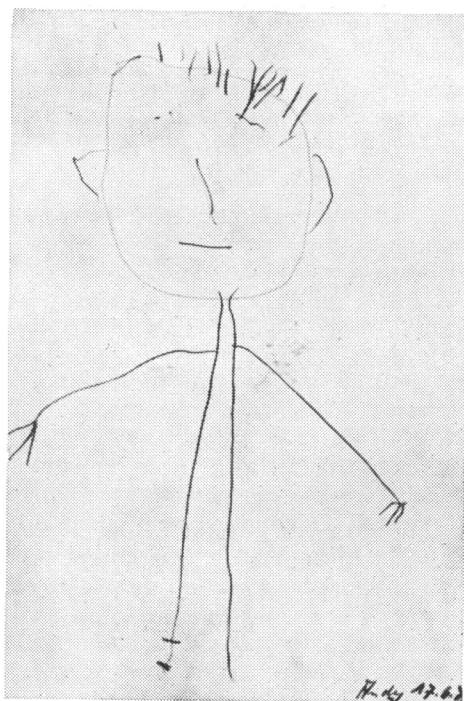
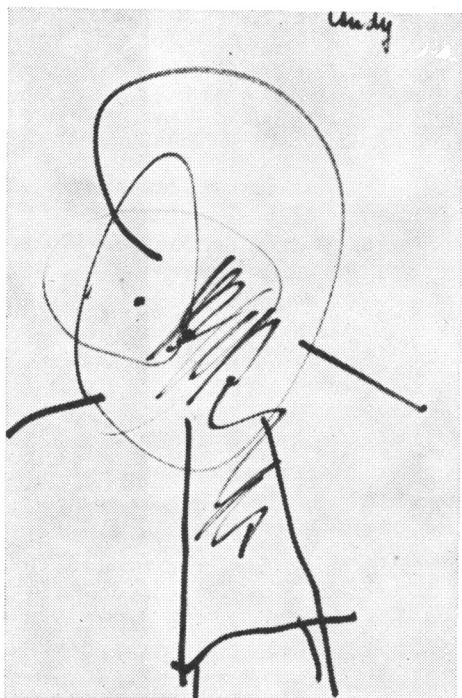
Sl. 15. II. ispitivanje Grupa
1 — b/

Ispitanik R. S., rođen 20. 8. 1964.



Sl. 16. I. ispitivanje Grupa O — b/ Sl. 17. II. ispitivanje Grupa I — b

Ispitanik A. L., rođen 6. 3. 1964.



Sl. 18. I. ispitivanje Grupa O — b/ Sl. 19. II. ispitivanje Grupa 1 — b/

LITERATURA

1. Hanneman, G.: »Vergleichende Untersuchungen der zeichnerischen Darstellungsfähigkeit von 8 jährigen Normalschülern und Hilfsschülern«, Staatsexamensarbeit, Berlin 1968.
2. Lauschel, W.: »Die Zeichenleistungen von früherfassten debilen Kindern im Alter von seiben Jahren«, Staatsexamensarbeit, Berlin 1968.
3. Mühle, G.: »Entwicklungspsychologie des zeichnerischen Gestaltens«, München 1967.
4. Martius, W.: »Zeichnungen früherfasster debiler Kinder im Alter von sechs Jahren«, Staatsexamensarbeit, Berlin 1968.
5. Martius W. i Suhrweier, H.: »Zur Bestimmung von Gütekriterien eines Auswertungsverfahrens für Menschenzeichnungen 6 bis 10 jähriger Kander«, Wissenschaftliche Zeitschrift der Humbolt-Universität zu Berlin Ges.-Sprachw. R XIX 3, str. 407—413.
6. Piaget, J. i Inhelder: »Die Zeichnungen« u; Katz, D.: »Handbuch der Psychologie«, Basel 1960.
7. Suhrweier, H.: »Die darstellende Reproduktionstätigkeit hor-, sprach- und intelligenzgeschädigter Kinder im Alter von 6—7 Jahren beim Gedächtniszeichen«, doktorska disertacija na Humboltovom univerzitetu u Berlinu 1967.

Zusammenfassung

DIE ENTWICKLUNG DER ZEICHENFÄHIGKEIT BEI SCHWERSCHWACHSINNIGEN KINDERN

Einleitend wird der Charakter der Kinderzeichnungen gekennzeichnet. Die Phasen der normalen zeichnerischen Entwicklung werden nach Mühle, Piaget und Inhelder, so wie die Untersuchungen Hannemanns zur Entwicklung der Zeichenfähigkeit bei schwachsinnigen Kindern, dargelegt.

Eigene Untersuchungen der Autorin bei schwerschwachsinnigen 6—8 jährigen Kindern stellten die Frage, ob allein durch planmässige systematische Forderung der allgemeinen Motorik die Zeichenfähigkeit verbessert werden kann.

Die Ergebnisse der Menschenzeichnungen bestätigen diese Annahme.

Borka Teodorović
asistent
Visoka defektološka škola
Zagreb